

PROPOSTA DIDÀCTICA

PERSEGUITS I SALVATS

Itinineraris per la memòria

Autors:

Núria Alberdi, Jordi Algué, Marta Simó i Gemma Simon.
Grup de Treball "Exili, Deportació i Holocaust"

INDEX

1	INTRODUCCIÓ	4
2	ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES	5
	OBJECTIUS	6
3	METODOLOGIA	7
	PROPOSTA DIDÀCTICA: PERSEGUITS I SALVATS	8
	MATERIAL PER A L'ALUMNAT.	9
	RELATS DE VIDA	11
	La família de la Míriam Torres	11
	La família de la Dory Sont	12
	La família d'en Jaime Vandor	14
	INVESTIGA I ANALITZA	17
	PREGUNTES CONCRETES	17
	PREGUNTES GENERALS	18
	Lleis discriminatòries i expansió del nacionalsocialisme	18
	Nazis a Catalunya i la presència de la comunitat jueva abans de la II Guerra Mundial	18
	El pas dels Pirineus	19
	La situació a França	20
	La xarxa d'ajuda a Catalunya	21
	Justos i Salvats	21
	Els fills del silenci	22
4	PER SABER-NE MÉS	23
5	ANNEX. TERMINOLOGIA	24
	Asquenazita	24
	Sefardita	24
	Hebreu	24
	Israelita	25
	Jueu	25
	Israelità	25
	Judeocastellà, ladí o judezmo	25

Agraïments

Miquel Albert, Marta Alòs, Alfons Aragoneses, Isabel Ballester, Elizabeth Blasi, Xavier Boltaina, Mireia Boya, Josep Calvet, Cristina Carballo, Carme Casas, Oriol Dueñas, Maria Josep Estanyol, Raimon Guillot, Núria Hoyo, Jordi Indiano, Agustí López, Conxita Mir, Maria Ojuel, Roser Portet, Montse Richou, Maria Cruz Santos, Rosa Serra, Susanna Sigiran, Roberta Tenci, Manu Valentín

I, molt especialment al Departament d'Ensenyament i al Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya i a tots els testimonis: Nelly Curiel, Clara Schorr, Avner Nahum, Jean Louis Blaxon, Denisse Berger, Jaime Vandor, Víctor Papo, Dory Sontheimer, Dalia Levinsohn, Esteve Lluís i Francisco de Pastor.

1

INTRODUCCIÓ

Durant la Segona Guerra Mundial (1939-1945) es calcula que aproximadament 80.000 persones van travessar els Pirineus per fugir del terror nacionalsocialista que ja des del 1933 governava a Alemanya. La majoria d'aquestes persones eren jueves, però també hi havia soldats i aviadors aliats, combatents de la resistència de diverses nacionalitats (francesos, alemanys, austríacs, polonesos, txecs, etc.) i refugiats dels països envaïts, entre d'altres. Buscaven refugi més enllà de l'expansió del nazisme, a través dels Pirineus. La majoria tenien com a destí final Amèrica o Palestina, a més d'Anglaterra per als combatents. Però el lloc de pas de tots ells era al llarg de la frontera amb França, els Pirineus. És per aquest motiu que a Catalunya es van crear xarxes d'evasió per fer passar d'un costat a l'altre de la frontera aquests refugiats. El projecte *Perseguits i salvats* recupera aquest episodi que es va viure a casa nostra i que va afectar un gran nombre d'europes: el pas de persones que, fugint del nacionalsocialisme, creuaven els Pirineus —xarxes d'evasió— buscant refugi i, en paral·lel, la xarxa de salvament que aquests evadits es van trobar a Catalunya.

Aquesta xarxa s'estenia des dels passos fronterers dels Pirineus fins al port de Barcelona, o bé prosseguia cap a Madrid i fins a Lisboa. Així, doncs, a la ciutat es van viure els efectes del conflicte de la resta d'Europa: espies nazis i britànics, refugiats a la recerca de papers oficials per poder sortir del país, jueus polonesos, alemanys, francesos o d'altres països de l'est, aviadors aliats, simpatitzants del Führer i del Duce que, en complicitat amb la dictadura de Franco, van perseguir aquests refugiats. Tots aquests són uns fets poc coneguts dins l'àmplia casuística de la Segona Guerra Mundial.

Més enllà dels manuals i els llibres de text, el projecte *Perseguits i salvats* ens apropa a la història oral, als testimonis de l'Holocaust —i a les seves famílies d'origen jueu— com a víctimes de l'antisemitisme del règim nacionalsocialista. Així mateix, recupera la memòria perduda de la vida jueva a Europa i, concretament, a Catalunya.

Gràcies a investigacions prèvies, aquestes històries orals s'han pogut contextualitzar i això ha fet prendre consciència de les dimensions d'aquest episodi i, el més revelador, de la participació del franquisme. Cal tenir present que, durant la guerra civil espanyola, l'exèrcit sollevat va resultar vencedor gràcies en bona part a l'ajut del nazisme alemany i del feixisme italià malgrat el pacte de no intervenció proposat per França i compartit pels altres països europeus, per tal d'evitar la internacionalització del conflicte, en el marc de la Societat de Nacions (l'URSS, en canvi, va donar suport a la República i als combatents de les Brigades Internacionals). Tot plegat ha permès singularitzar aquest episodi i generar un coneixement, en l'anàlisi del qual intervenen diverses disciplines, com la història, el dret, la filosofia, la sociologia, entre d'altres.

El projecte consta de diferents parts: una fase d'investigació als diferents arxius, a les memòries privades i als testimonis; una fase d'intercanvi formatiu amb la realització de tres seminaris i d'unes jornades d'estudi conclusives, i una fase de difusió, que inclou l'elaboració d'un web, www.perseguits.cat, la creació de materials de difusió, la publicació de les actes de les jornades d'estudi i la producció d'un audiovisual a partir d'entrevistes i testimoniatges personals.

2

ORIENTACIONS DIDACTIQUES

En el currículum de secundària i batxillerat es recull que l'ensenyament de la història s'ha de basar en l'ús de les fonts primàries i secundàries. En aquesta línia, i com que la història es reescriu contínuament, cal que l'alumnat tingui l'accés als coneixements consensuats per la comunitat científica, alhora que és necessària una formació en la crítica de les fonts.

A Perseguits i salvats, www.perseguits.cat, s'inclouen les entrevistes als testimonis que van viure en primera persona l'episodi de l'evasió pels Pirineus o bé van conèixer, personalment o través de familiars, la xarxa de salvament que es va crear per donar acollida als refugiats. Es recull no només la història oral sinó també materials, documents i investigacions per tal que aquest tema, desconegut encara, com també ho és força la implicació i la col·laboració del franquisme amb el règim nazi, es posi a l'abast de la comunitat educativa.

Pel que fa al contingut, Perseguits i salvats es vincula amb els temes de Ciències socials, Geografia i Història de 4t de l'educació secundària obligatòria amb els temes següents:

- Les arrels del món contemporani
- Els grans conflictes del segle XX
- Els totalitarismes
- El franquisme

D'altra banda, cal considerar el treball interdisciplinari com un enriquiment. D'aquesta manera, incloure continguts de matèries com la filosofia, la llengua catalana i la literatura, les matemàtiques, l'educació per al desenvolupament personal i la ciutadania, l'educació visual i plàstica i la història i la cultura de les religions, resulten, en aquest projecte en particular, del tot complementàries.

Pel que fa al treball de batxillerat, també s'hi aborden més tangencialment temàtiques com ara la història de Catalunya i Espanya durant el franquisme (1939-1975). A més, s'hi poden vincular matèries com Filosofia i ciutadania, Llengua i literatura catalana i, pel que fa a les optatives, cal considerar la Psicologia, la Sociologia i la Història del món contemporani.

Es pretén també incidir en el treball de les competències, especialment les que tenen a veure amb el fet de conèixer i habitar el món, el coneixement i la interacció amb el món físic i la competència social i ciutadana. Destaquem:

- La construcció d'una societat democràtica, solidària, tolerant i compromesa.
- La valoració de la diversitat i el reconeixement de la igualtat de drets entre diferents col·lectius.
- L'impuls del diàleg, les habilitats socials i la negociació per arribar a acords com a forma de resoldre els conflictes, tant en l'àmbit individual com en el social.
- El foment de la comprensió de la realitat en què es viu, dels valors en què es basa la societat democràtica i la participació en l'exercici d'una ciutadania en una societat plural.

La proposta didàctica es basa en el recull d'entrevistes que s'han fet als familiars de víctimes del nacionalsocialisme. A partir d'aquestes, s'han elaborat uns relats, escrits en primera persona, que serviran per endinsar-nos en la investigació.

El grup de treball "Exili, Deportació i Holocaust", format per docents i investigadors i impulsat pel Departament d'Ensenyament i el Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, ha estat l'autor d'aquesta proposta didàctica.

D'altra banda, hem fet especial èmfasi en el vocabulari relacionat amb la cultura jueva que s'hi fa servir i l'especialista en filologia semítica, la doctora Maria Josep Estanyol de la Universitat de Barcelona, ha elaborat un dossier informatiu molt pràctic, que es troba a l'annex d'aquest quadern, per tal d'aclarir conceptes i entendre'n així millor el contingut.

També es recull a «Per saber-ne més» tot aquell material relacionat amb el tema d'interès, per tal d'aprofundir-hi. S'hi pot trobar des d'investigacions més especialitzades fins a literatura més àmplia i juvenil.

OBJECTIUS

Pel que fa als objectius generals, volem destacar:

- Donar a conèixer a la comunitat educativa l'episodi de fugida protagonitzat per persones, famílies senceres, que durant la Segona Guerra Mundial van travessar els Pirineus per salvar-se, i com, en aquesta fugida, van arribar fins a Catalunya i van trobar aquí els passadors a les muntanyes, les xarxes d'ajut internacional, entre les quals, l'American Jewish Joint Distribution Committee (JOINT/JDC), i la presència d'agents nazis en col·laboració amb el règim franquista. No tots es van salvar. Alguns ni van arribar, van ser retornats a França i van acabar en camps de concentració francesos o alemanys, o bé en els camps de la mort a Polònia o a l'URSS, i dels que van poder passar també molts van acabar en camps de concentració franquistes o a presons.
- Fer recerca d'aspectes de la vida quotidiana del passat, a partir d'informacions extretes de fonts primàries i secundàries, així com seleccionar i contrastar la informació procedent de les fonts, valorar críticament el seu contingut i comunicar els resultats amb rigor i usant el vocabulari adient.

Com a objectius específics, de coneixement, habilitats i competències, podem afegir:

- Aprendre a ordenar cronològicament la informació que prové de diferents fonts i situar-la en una línia del temps per poder contextualitzar les dades noves, llegir i interpretar els mapes històrics, analitzar el detall de les fotografies i fer-ne una reflexió crítica emprant el vocabulari i el coneixement après en el temari.
- Aprendre a treballar en equip i fomentar el debat, el diàleg i la participació del grup, i aprendre a escoltar (actitud empàtica) i alhora a fer-se escoltar emprant un llenguatge clar, concís, ric, argumentat i facilitador per entendre altres punts de vista. En aquest projecte hi té un pes rellevant el silenci i la por, i permet, més enllà d'analitzar-ne els motius, comprendre altres posicionaments i ser-hi respectuosos.
- Aprendre a reflexionar sobre els fets del passat i vincular-los als fets actuals, ja que causes de conflictes actuals estan relacionades amb factors històrics. Aprendre a valorar, així, la funció de la memòria històrica en la construcció del futur.
- Aprendre a conèixer l'altre: la seva cultura, idioma, creences. Fomentar actituds basades en el respecte i a fer-se respectar, fent ús dels valors de la democràcia.

METODOLOGIA

«Les grans guerres, especialment les llunyanes en el temps, sovint queden reduïdes a xifres. No és senzill imaginar-se i sentir el dolor, la pudor o la por que van patir els soldats enmig d'uns camps que podrien ser els de qualsevol dels nostres pobles. La literatura i l'art ho fan possible.»

La proposta *didàctica Perseguits i salvats* vol posar en relleu el testimoniatge que les famílies de les víctimes del nacionalsocialisme han aportat tan generosament. Per aquest motiu, a partir de les transcripcions de les entrevistes s'han redactat uns relats curts, escrits en primera persona, de manera que són els mateixos protagonistes els qui ens expliquen els fets, amb la idea que siguin llegits en grup pels alumnes i els motivin a seguir investigant sobre les causes i les conseqüències i, al mateix temps, promoguin el diàleg i la participació.

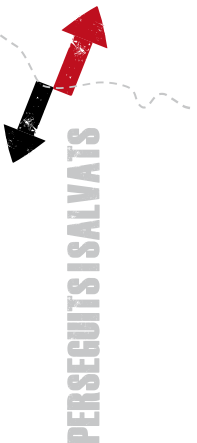
Es tracta de recuperar la diversitat de memòries. Aquesta metodologia es defineix com a *soci-oafectiva* perquè afavoreix l'aproximació a la realitat de l'altre, a la seva història, a la seva singularitat, al context social i històric del moment que viu, més enllà de les xifres i les estadístiques que acostumen a mostrar-nos els llibres.

Consultar la documentació personal i altres fonts primàries per reconstruir cada història ajuda l'estudiant a adquirir una metodologia d'investigació pròpia de les especialitats de les àrees socials i a desenvolupar el pensament i la consciència històrica. Tal com explica la catedràtica de Didàctica de les ciències socials Gemma Tribó, es tracta de descobrir com funciona l'entorn per entendre com funciona el món, construir coneixement per després extrapolar-lo.

Finalment, amb aquesta proposta es vol retre homenatge a totes aquelles persones, víctimes de l'horror nacionalsocialista, que es van mantenir en silenci, bé perquè no van tenir cap oportunitat d'explicar-ho, bé per la por que no va desaparèixer mai de les seves vides, bé per protegir les seves famílies, o per una suma de tots aquests motius. En paraules de la Dalia Levinsohn, una de les persones que han deixat el seu testimoniatge, aquestes «són les històries dels fills del silenci», en referir-se a la generació que, com és el seu cas, van viure en el silenci dels seus pares.

En aquest mateix sentit en Jaime Vandor va expressar al seu llibre *Una vida al caire de l'Holocaust. Diàlegs amb un supervivent*:

«*Tampoc nosaltres no parlàvem, a casa, de les experiències de la nostra infantesa. El meu pare evitava aquests temes i sempre deia: "Heu d'oblidar el passat". Jo m'he resistit a oblidar i he explicat el que he viscut.*»

3

PROPOSTA DIDÀCTICA: PERSEGUITS I SALVATS

El 5 de gener de 1919 es va fundar el Partit Obrer Alemany (DAP), d'ideologia nacionalista, anticapitalista i antisemita, antecessor del que va ser el Partit Nacionalsocialista Alemany dels Treballadors (NSDAP), amb el qual Hitler al gener del 1933 va esdevenir canceller d'Alemanya, amb el vistiplau del president Paul von Hindenburg, i es va iniciar així el règim totalitari del Tercer Reich i la política d'expansió del nazisme.

L'ascens del nazisme a Alemanya va coincidir amb la proclamació de la Segona República Espanyola (1931-1936), un sistema democràtic que es va proclamar en una dècada en la qual els règims feixistes i totalitaris es van estendre per molts països europeus: Itàlia, Portugal, Àustria, Hongria, Polònia, URSS.

La forta oposició a la República pels partits polítics opositors, així com d'una part de la societat espanyola que veia en les propostes renovadores la reducció dels seus privilegis, van afavorir que una part de l'exèrcit s'alcés en contra d'aquest règim democràtic (al juliol del 1936). En no prosperar el cop, es va desencadenar la guerra civil espanyola (1936-1939).

El feixisme italià i el nacionalsocialisme alemany, tal com ja s'ha dit en la introducció, van donar suport als militars rebels. D'aquesta manera, l'exèrcit colpista va guanyar la guerra establint amb nazis i feixistes acords de col·laboració militars, comercials i econòmics. Més endavant, el nacionalsocialisme alemany va reclamar a Franco que els tornés l'ajut, per compensar el deute contret pel suport donat durant la guerra civil espanyola. Franco va ajudar el nazisme de diverses maneres diferents: facilitant matèries primeres, enviant la División Azul a Rússia per lluitar al costat de l'exèrcit alemany (*Wehrmacht*), enviant treballadors a Alemanya i mantenint una xarxa d'agents i espies alemanys, així com membres de la Gestapo i el partit nazi al nostre país.

Amb la invasió de Polònia (al setembre del 1939) va esclatar la Segona Guerra Mundial, tot i que les aliances i els acords ja estaven pactats d'abans. Franco es va identificar amb les potències de l'Eix, encapçalades per Alemanya i Itàlia.

Jordi Finestres i Josep M. Solé i Sabaté, a l'article «Agents nazis a Catalunya», expliquen precisament aquesta relació entre els governs nazi i franquista a Catalunya: «*Els nazis de Barcelona són professionals liberals: agents comercials, enginyers, metges, militars a la reserva, periodistes, analistes, gent del món de l'espectacle, historiadors... que fa anys que viuen a Catalunya o que hi van arribar el 1939, amb l'aurèola d'herois de la legió Còndor, la divisió aèria alemanya que va ajudar decisivament Franco a guanyar la guerra.*»

A www.perseguits.cat, el senyor Víctor Papo ens parla de quan va arribar cap al 1941 a Barcelona fugint de les normatives jurídiques discriminatòries amb què el nacionalsocialisme es va basar per imposar el seu estat de terror. «*Y en Barcelona nos alojamos en la pensión Palacios, que estaba justo en frente del hotel Ritz, y tuvimos la oportunidad de ver allí en la calle a veces a oficiales alemanes vestidos con el uniforme nazi, ¿no? Nos pareció raro esto, ¿no? bueno. [...] Entonces un día fuimos a los toros y en la segunda parte aparecieron banderas nazis y juventudes hitlerianas, de la colonia alemana de Barcelona y nosotros, espantados, ¿no? Éramos un grupo de jóvenes, yo tenía 14 años. Regresamos a la pensión y lo contamos a nuestros padres, y nuestros padres dijeron: "Ay, Dios mío, en qué nos hemos metido, salimos del infierno y aquí hay otro infierno, ¿qué hacen los alemanes aquí?". Pero en realidad no pasó nada.*»

Precisament aquest va ser l'ambient que es van trobar totes aquelles persones, els evadits, que, fugint del terror nazi, van creuar els Pirineus, alguns amb documents i d'altres de forma clandestina.

Les conseqüències de travessar la frontera indocumentats podien ser des del lliurament a la policia francesa o alemanya nazi, amb la consegüent deportació cap als camps de concentració o d'extermini nazis, o l'ingrés al camp de concentració espanyol, que acostumava a ser Miranda de Ebro o alguna presó. Tot i que les pautes generals eren clares, les decisions finals acostumaven a ser arbitràries.

Fer la travessa amb l'ajut d'algun passador també tenia el seu risc, ja que no tots tenien els mateixos principis. La Denisse Berger, senyora d'en Víctor Papo, explica l'itinerari que va fer el seu pare fugint pels Pirineus el 1942: *«Mi padre emprende el camino con el guía y creo que el guía lo dejó en la misma frontera. Creo que era español, era español, lo dejó en la frontera realmente, había patrullas alemanas constantes allí y bueno seguramente conocía un buen camino y entonces desde la frontera hasta Manresa o cerca de Manresa donde lo detuvieron, tuvo que andar, entonces se paraba en granjas, tomaba... las... tenía un poco de dinero, le preparaban algunos huevos fritos, y tengo que decir que tuvo, mucha, mucha suerte con el guía, porque había muchos guías que mataban a los judíos o simplemente los daban a los alemanes para robar el poco oro que llevaban encima o lo que sea».*

Arribar fins a Barcelona ja era un èxit, però no una garantia de salvació. Als clandestins els calia aconseguir passaports per fugir a Amèrica o a Palestina, on preferentment intentaven marxar. Alguns, però, van decidir quedar-se a Catalunya.

Al maig del 1944, davant el declivi del feixisme italià i el nacionalsocialisme alemany, Franco va signar un tractat de cooperació amb els aliats, el Regne Unit i els EUA, per assegurar-se la supervivència. Tot i això, la política franquista va seguir mostrant-se permissiva amb els nazis que encara restaven al país, per exemple, amb la no-repatriació que van demanar els aliats per tal de jutjar-los, així com amb l'ajuda, conjuntament amb el Vaticà, que va permetre el pas i estada de nazis en la seva fugida un cop acabada la guerra.

MATERIAL PER A L'ALUMNAT

Per treballar el projecte Perseguits i salvats us proposem una activitat de grup. Cal que primer escolliu una de les històries que trobareu a l'apartat **Relats de vida**. A continuació, llegiu-la en grup de manera que cadascú doni veu a una de les persones protagonistes de la família. Podreu escoltar al vídeo de la pàgina web del projecte, www.perseguits.cat, tota l'entrevista, la transcripció de la qual també trobareu a l'apartat de documentació.

Un cop feta aquesta lectura cal **contextualitzar els fets i investigar**. Els relats de vida testimonien episodis històrics des de l'experiència personal. En aquest sentit, trobareu temes coincidents dins la mateixa singularitat. Per això, hem elaborat unes preguntes o activitats de caràcter més concret i unes altres de més generals, de les quals caldrà escollir-ne dues que estiguin relacionades amb els temes que surten al relat:

- Les lleis per a la protecció de la sang alemanya i l'expansió del nacionalsocialisme
- Nazis a Catalunya i la presència de la comunitat jueva abans de la Segona Guerra Mundial
- El pas dels Pirineus
- La situació a França
- La xarxa d'ajuda a Catalunya
- Els justos i els salvats
- Els fills del silenci

Per respondre-les, disposeu de diferents recursos a la mateixa pàgina web del projecte i en aquesta mateixa proposta didàctica: mapes, imatges, enllaços a webs, bibliografia, transcripcions i un dossier relacionat (a l'annex) amb el vocabulari que utilitzen els testimonis.

Finalment, es tractarà de **posar en comú el treball de tots els grups**. Per optimitzar aquesta tasca, primer caldrà preparar un bon guió de continguts on incloureu tant les respostes dels temes comuns com dels concrets. D'aquesta manera podreu ordenar la informació que teniu i difondre-la d'una forma clara i entenedora. Penseu què voldreu explicar i com ho presentareu. Podeu emprar tots aquells recursos TIC o d'altres que valoreu més apropiats.

Serà interessant que totes aquelles qüestions que no hàgiu entès, les preguntes que hagin quedat sense respondre i els dubtes que en general tingueu, els pugueu intentar resoldre abans per explicar-los a la resta de la classe. No us oblideu d'incloure a la presentació les respostes a les qüestions següents: Què us ha interessat més d'aquesta investigació? Què us ha sorprès? Quins sentiments i emocions se us han despertat?

LA FAMÍLIA DE LA MIRIAM TORRES

Avi de la Míriam

Amb la meua família, vivia a Zittau, una petita ciutat a pocs quilòmetres de Dresden. Hi teníem un negoci de confecció: hi fèiem roba de dona i home, i també per a nens. La veritat és que la nostra botiga era molt coneguda i la nostra situació podríem dir que era acomodada. Per això la meua dona, tot i que era professora d'idiomes, va deixar d'ensenyar quan ens vam casar.

Els nostres fills, però, van estudiar i no van seguir el negoci familiar: la nostra filla volia ser pianista i va estudiar a diferents conservatoris; feia classes de piano i també tocava l'orgue de l'església catòlica de Zittau. D'altra banda, el nostre fill va trobar feina a la casa de tintes Pelikan i, per aquesta raó, va traslladar-se a Barcelona com a representant comercial de la firma. Això ens va salvar.

Quan el nazisme va arribar al poder, la gent va deixar d'anar a la nostra botiga, fins i tot ja no ens saludaven pel carrer. De res no servia que hagués fet grans donacions a la ciutat, ningú no volia saber res dels jueus. La nostra filla va perdre els alumnes, se li va prohibir tocar en públic... La situació s'anava complicant cada vegada més i, al final, el nostre fill ens va convèncer perquè ens n'anéssim amb ell a Barcelona. Vam malvendre tot el que teníem i, amb el que vam aconseguir, vam marxar del nostre país per sempre.

Oncle de la Míriam

Vaig arribar a Barcelona per la feina l'any 1929. Veient tot el que estava passant a Alemanya des de l'ascensió de Hitler, com els jueus eren cada cop més discriminats, vaig fer que la meua família vingués amb mi a Barcelona.

Aquí els començaments tampoc no van ser fàcils. A la meua germana no li volien reconèixer els títols dels conservatoris i no podia fer classes.

Com que jo, a més de comerciant, també feia de pianista, i fins i tot treballava en una companyia de teatre, era força conegut entre els jueus residents a Catalunya. Gràcies a això, la meua germana va tenir alguns alumnes jueus i es va formar una petita escola.

Jo estava molt relacionat amb la comunitat jueva i coneixia la gran tasca que desenvolupava la JOINT ajudant jueus que fugien de la creixent persecució nazi. Hi col·laborava com podia, també acollint persones temporalment a casa meua mentre esperaven un passatge per anar a Amèrica o a Palestina. Alguns van deixar-nos coses perquè els les guardéssim, amb l'esperança que, quan tot passés, les podrien recuperar. Molts d'aquests objectes personals mai no els vam poder retornar.

Malauradament, cap al 1935 un diari va publicar que un revolucionari jueu i el seu pare, juntament amb comunistes espanyols, es dedicaven a fer actes de terrorisme a Espanya. Era una bogeria! El meu pare octogenari i jo, uns terroristes! Vam anar al consolat alemany i van reconèixer que les acusacions no tenien cap fonament, però des de llavors va ser un no parar d'amenaques de tota mena. Barcelona i tot Espanya estaven també plens d'espies nazis. Vaig tenir por per la meua vida i vaig fugir a França.

Mare de la Míriam

Va esclatar la guerra espanyola i, després, l'europea. El meu germà, quan podia, ens feia arribar notícies seves. Va passar per diversos camps francesos, però l'any 1943 li vam perdre el rastre; ens van retornar un paquet amb el rètol: «Il est parti». Dos anys després, una persona

va picar a la porta; duia les pertinences del meu germà. La meva mare no va poder resistir tant dolor i va morir d'un atac de cor. El meu pare la va seguir pocs dies després.

Jo mentrestant m'havia casat a França amb un noi que m'havia presentat el meu germà. Ell també era jueu, com jo, però s'havia convertit al catolicisme i s'havia fet adoptar per una família espanyola, perquè li donessin el cognom. Això va salvar-nos, mai més no vam tornar a Alemanya.

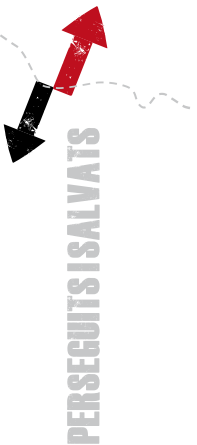
Molts anys després de la guerra el govern alemany va aprovar la llei anomenada Rassenverfolgung ('perseguits a causa de la raça'), per la qual es donaven indemnitzacions a tots aquells que havien patit persecució i espoli dels seus béns a causa de la seva raça. Vaig fer un munt de gestions i paperassa i finalment vaig obtenir una pensió, «compensatòria» en van dir, encara que res no podria mai compensar el que vam haver de suportar: la pèrdua dels nostres béns, però, sobretot, de tantes vides.

Míriam Torres

La família de la meva mare va quedar escapçada per la barbàrie nacionalsocialista. Només una germana seva, casada amb un dentista catòlic de prestigi, va aconseguir sortir-ne indemne; la majoria dels altres familiars van morir a Auschwitz.

Per la part de l'àvia, només un oncle es va salvar i va anar als Estats Units. Per la part de l'avi, encara vam tenir sort, ja que una germana seva va fugir a Anglaterra i una altra, a Austràlia. Ara, de part materna, tan sols quedem un cosí que viu a Austràlia i jo. Aquesta és tota la família que tinc.

L'any 2006 vaig anar a Zittau. La casa familiar encara hi és; la sinagoga, no: va ser completament destruïda. Als arxius municipals encara hi consten les donacions fetes pel meu avi, gent important, ben vista... fins que, pel fet de ser jueus, els ho van prendre tot.

LA FAMÍLIA DE LA DORY SONT

Pare de la Dory

Els meus pares regentaven una fàbrica de porcellanes a Nuremberg i un dels nostres productes estrella eren les nines de porcellana, amb aquelles carones tan ben fetes. No només en produïem a Alemanya, també teníem una filial a Barcelona, perquè els costos de fabricació a Espanya eren inferiors.

Per aquesta raó, quan a principi dels anys trenta va anar creixent l'antisemitisme a Alemanya, vaig anar a viure a Barcelona, juntament amb la meva germana. Nuremberg era el centre del nacionalsocialisme, hi havia desfilades nazis cada dos per tres, i nosaltres vivíem a deu minuts de l'estadi. L'odi, la persecució, els insults eren continus. La nit del 8 de novembre de 1938, coneguda com la nit dels vidres trencats, van entrar dins de casa amb porres. Ens van trencar la cristalleria, els quadres, fins i tot el llaüt de la meva mare.

Malgrat tot, els nostres pares hi van romandre per intentar salvar l'empresa familiar i el patrimoni. Ells creien que seria un fenomen passatger, però malauradament es van equivocar. Els van obligar a vendre la fàbrica als alemanys aris, una farsa per dissimular el decomissament.

Avi de la Dory

La situació a Nuremberg era insostenible, les persones amb què ens havíem relacionat ara ens rebutjaven. Cada cop corríem més perill i vam haver de marxar. Però, on? El meu germà vivia a Estats Units, una germana s'havia instal·lat a Palestina, el meu fill estava a Barcelona... el problema era aconseguir un visat, ja que els nazis havien invalidat els nostres passaports.

Com que la nostra empresa havia exportat a molts països, jo tenia el càrrec de cònsol alemany a Cuba i vicecònsol a Brasil. Al final, vaig obtenir un visat de residència a Cuba, però encara ens quedava aconseguir sortir d'Alemanya. Després de molts mesos i moltes gestions, vam poder agafar un vaixell des de Bilbao, al desembre del 1940. Acabàvem de saber que Mussolini havia bombardejat Tel-Aviv i hi havien mort la meva germana i la meva filla, que hi havia anat fugint de la guerra civil espanyola.

Vam viure refugiats a l'Havana fins a l'acabament de la guerra. Allí ens va arribar la notícia de la mort de gran part de la família en diferents camps. El disgust va matar la meva dona, ja que va patir un infart fulminant. Estava sol, i vaig decidir anar a viure amb el meu fill a Barcelona.

Tiet de la Dory (banda materna)

Quan van enviar la meva germana a Barcelona, jo encara era massa petit. Com que els esdeveniments s'anaven complicant, els meus pares van fer mans i mànigues per treure'm del país. Espanya estava en guerra, Europa era un polvorí, per això la meva destinació van ser els Estats Units, a casa d'uns familiars.

Jo només tenia 17 anys i la separació va ser dolorosa. Vaig estudiar radiotelecomunicacions i tan aviat com vaig obtenir la residència americana vaig allistar-me voluntari a l'exèrcit.

Vaig participar en el desembarcament de Normandia. Després de França, vam entrar a Alemanya i, concretament, vam alliberar el camp de Buchenwald. No podia creure el que veien els meus ulls, va ser un xoc tan gran que vaig decidir que mai més no parlaria en alemany.

Mare de la Dory

Vaig arribar a Barcelona l'any 1934, amb 22 anys, per decisió dels meus pares, que em volien allunyar de l'ambient opressiu que s'estava estenent a Alemanya. De seguida vaig conèixer el que seria el meu marit. Ens vam casar l'any 1936. Havent guanyat Franco, vam tenir clar que ens havíem de convertir al catolicisme i ens vam fer batejar a l'agost del 1939 en una cerimònia doble, de bateig i casament religiós.

El meu germà estava a Amèrica. Però els meus pares seguien a Alemanya, fins que a l'octubre del 1940 van ser deportats als camps de refugiats francesos, juntament amb tots els parents de la meva mare. Van arribar a Gurs, als Pirineus, amb un equipatge de 50 kg, preparat a corre-cuita.

Les condicions al camp eren infrahumanes. Ens escrivien demanant-nos roba d'abric, ja que era hivern i hi feia molt de fred. El meu marit i jo vam intentar per tots els mitjans aconseguir-los salconduits perquè poguessin travessar la frontera, però va ser impossible. Van traslladar-los a diversos camps i, finalment, des de Marsella, a l'agost del 1942, els van enviar a Polònia i ja no en vam saber res més.

El règim franquista va impedir que molts jueus entressin a Espanya. Vam remoure cel i terra, vam anar a la Cerdanya i a la Vall d'Aran per contactar amb les xarxes de passadors. Fins i tot vam anar al País Basc, mirant de trobar un indret per on fer-los travessar i que poguessin salvar la vida. Només que el cònsol espanyol a Marsella ho hagués volgut, els meus pares s'haurien salvat. Aquesta pena m'ha acompanyat tota la vida.

Dory

Tota aquesta història ha suposat per a mi un descobriment inesperat. Vaig néixer a Barcelona l'any 1946, vaig ser batejada catòlica i així he viscut. Fins a la mort de la meva mare, l'any 2002, jo només sabia que la meva família era d'origen jueu, però ningú no m'havia explicat per què jo no tenia més parents que el meu avi que havia viscut amb nosaltres. Mai no me'n van voler parlar.

Però quan vaig haver de desmuntar el pis on ella havia viscut, vaig trobar unes caixes plenes de documents i correspondència. Aquella descoberta m'ha permès reconstruir gran part del que la meva família va patir al llarg d'aquells anys foscos, i fins i tot retrobar familiars dels quals ni sabia l'existència. He pogut esbrinar que la major part de la nombrosa família de Praga, ja que eren deu germans, va ser deportada a , i molts van morir a Auschwitz, alguns a Riga i d'altres a Minsk. Els que van sobreviure es troben dispersos: Canadà, Boston, Londres... Ha estat una tasca feixuga i sovint dolorosa, però encaixar les peces d'aquest puzzle m'ha ajudat a aprofundir en la meva identitat.

LA FAMÍLIA D'EN JAIME VANDOR

Pare d'en Jaime Vandor

Sóc d'origen hongarès. Vaig lluitar com a voluntari a la Primera Guerra Mundial. Vaig caure a mans dels russos i vaig estar tres anys presoner a Sibèria. Hi vaig patir humiliacions fins i tot a càrrec dels meus propis companys d'armes, pel fet de ser jueu. Quan vaig ser alliberat, vaig decidir que no tornaria al meu país i vaig anar a viure a Hamburg i, finalment, a Viena. Allí em vaig casar i hi van néixer els meus dos fills.

Quan l'any 1938 van començar les discriminacions, ens vam refugiar a Hongria, però vaig pressentir que una altra guerra encara pitjor estava a punt d'esclatar. Me'n vaig anar a Milà, on vivia el meu germà gran. Ell em va aconsellar d'anar a Barcelona, ciutat que havia visitat l'any 1929, per l'Exposició Universal. Espanya acabava de sortir de la guerra i no estava en condicions d'entrar en una altra; Barcelona tenia un bon clima i era a prop de la frontera...

Vaig sol·licitar un visat i me n'hi vaig anar l'any 1940. La meua dona i els meus fills, encara a Budapest, havien de reunir-se amb mi tan aviat com fos possible. Els esdeveniments que es van anar succeint ho van impedir. No ens vam retrobar fins al cap de set anys.

Mare d'en Jaime Vandor

Jo havia nascut i viscut sempre a Viena. La meua havia estat una vida fàcil, sempre protegida pels pares, els germans grans, el marit... sense haver de prendre gaires decisions. Deixar el meu país i anar a Budapest va suposar un canvi brutal.

De cop i volta, em vaig trobar sola amb dues criatures en una ciutat que no era la meua. No coneixia l'idioma, no tenia feina, sort que els familiars del meu marit ens ajudaven com podien. Vaig aprendre a fer cinturons i amb això vam anar vivint.

La situació era difícil, però ens n'anàvem sortint. El govern hongarès era antisemita, però no podia prescindir de la gran quantitat de professionals (metges, advocats, professors) jueus que hi havia al país, especialment a les ciutats, ja que temia que si ho feia s'enfonsaria l'economia nacional. Però al març del 1944 els exèrcits alemanys van ocupar Hongria i va començar l'horror.

Primer, va ser l'obligació de dur l'estrella de David; després, se'ns va obligar a lliurar tot el que teníem de valor: diners, joies, bicicletes, cotxes, ràdios, telèfons...

Lavors, van decidir que tots els jueus ens havíem de traslladar en un barri d'unes dues mil cases, les cases estrellades, ja que tenien una gran estrella groga a la porta. Però no en van tenir prou: van construir el gueto de Budapest, al voltant de la gran sinagoga, que era el pas previ als «trasllats», la deportació als camps de concentració, primer a Terezín, després, a Auschwitz.

Els jueus que vivien a les províncies van ser els primers a ser deportats. Tothom tenia por i ningú no volia anar al gueto. Va córrer la veu que alguns diplomàtics estrangers ajudaven els jueus.

Els diplomàtics suïssos van anar llogant cases i hi ficaven tots els jueus que podien, amb un document que deia que aquelles persones tenien intenció i autorització d'emigrar a Suïssa i que, mentrestant, se'ls havia de respectar la vida i les propietats. El diplomàtic suec Raoul Wallenberg va fer el mateix. I l'espanyol Sanz Briz, ajudat després per l'italià Perlasca. Arreu van anar sorgint cases protegides.

Germà d'en Jaime Vandor

Nosaltres vivíem en una casa espanyola de dues habitacions. Ens hi amuntegàvem prop de cinquanta persones, que dormíem al terra, fins i tot al bany, l'únic que hi havia per a tota la

gent. Els vidres estaven trencats i teníem molt de fred. Tothom tenia puces. No podíem sortir del pis i passàvem molta gana.

Per aconseguir menjar, la nostra mare es treia l'estrella groga i anava fins al nostre antic barri. Com que la coneixien, li donaven pa, patates... Nosaltres teníem molta por, sabíem que si l'enxampaven l'afusellarien. Sempre va tornar, però l'angoixa que patíem quan estàvem sols era més gran fins i tot que la por durant els bombardejos. Encara que caiguessin bombes, o que els nazis entressin demanant papers, si la mare era amb nosaltres estàvem tranquils.

Jaime Vandor

Vam sobreviure gràcies a Sanz Briz, Perlasca i altres persones que els van ajudar. Van expedir certificats de protecció nit i dia i van intercedir davant dels nazis cada cop que trucaven a la porta de la legació per dur-nos al gueto.

Acabada la guerra, vam reunir-nos amb el nostre pare a Barcelona. No va ser un viatge fàcil: primer, vam anar a Viena; d'allí, a Suïssa, on esperàvem tenir el visat per travessar França i arribar a Espanya. Tot Europa estava ple de refugiats, centenars de milers, que sortien dels camps i no sabien on anar, perquè al seu lloc d'origen no hi quedava cap conegut, i els països tancaven les fronteres. Al final, vam haver d'anar-hi en avió des de Ginebra, perquè els francesos nos ens van permetre passar.

Ja a Barcelona, vaig estudiar a l'institut Menéndez y Pelayo durant quatre anys. En aquest temps, no vaig poder parlar amb ningú del que havia viscut. Era un tema tabú. Fins que nosaltres vam arribar-hi, el meu pare havia passat per ortodox i així havia viscut tranquil. Però llavors els meus pares van decidir no amagar-se'n més i ens vam incorporar a la petita comunitat jueva local.

Durant els anys foscos, molts jueus es van convertir al catolicisme, no només a Espanya, sinó a tot arreu. Però passat el conflicte molts van tornar al judaisme. Perquè el judaisme no és només una religió, és també un sentit de pertinença, una cultura, un poble. I, de fet, Hitler va voler exterminar el poble jueu sense tenir en compte si eren creients o no.

Ni a l'institut, ni a la universitat —on vaig fer Filologia semítica— no s'estudiava res sobre els jueus. Hi havia una enorme ignorància sobre el tema. Com el cas d'una companya, que va començar a malparlar dels jueus, que si eren avars, mentiders... Llavors jo li vaig preguntar si en coneixia cap més que no fos jo. Ella em va respondre amb una frase molt típica: «No, però sé com són». Jo era l'únic jueu que coneixia! Tot eren prejudicis que li havien transmès a casa o per la televisió.

PREGUNTES CONCRETES

Un cop triat el relat de vida, escolteu l'entrevista que trobareu al vídeo de la pàgina web del projecte, www.perseguits.cat, i anoteu tot allò que considereu interessant per comentar-ho dins el vostre grup. També podeu consultar la transcripció de l'entrevista que trobareu a l'apartat de documents del web. Responen:

- On va néixer la persona entrevistada i la seva família? Quin any?
- Per què van decidir marxar?
- Que hauria passat si s'haguessin quedat?
- Què es van endur? Van anar gaire carregats? Raoneu la vostra resposta.
- Fins on es van plantejar fugir? A quin país? Per què?
- Va marxar tota la família junta? Com ho van fer? Quina sortida va tenir la resta de la família?
- Quins camins van seguir? Van ser fàcils?
- Amb què es van trobar?
- Quins van ser els seus sentiments i emocions quan van arribar a Catalunya?
- Com els va afectar el règim franquista?
- Quin tracte van rebre?
- Què penseu del fet d'haver de canviar de religió, haver de renunciar a creences, cultura, identitat, per salvar-se?

1. Relacioneu els fets viscuts a les històries de vida de les famílies amb la història general que es va viure a Europa:

- Traceu una línia del temps que inclogui, d'una banda, els fets històrics més representatius nacionals i internacionals (1933-1945) i, de l'altra, traceu una línia per incloure els fets personals del relat que heu escollit.
- Escolliu tres accions, actituds, situacions del relat: compareu-les i analitzeu-ne les causes i les conseqüències segons el moment en què van passar.
- Penseu en altres possibilitats i accions. Què haurieu fet vosaltres?

2. Ubiqueu també en l'espai els relats:

- En un mapa, representeu els itineraris que van fer els membres de la família del relat. Amb Google Maps, se'n pot dissenyar el recorregut.
- Des d'on van sortir (l'origen de la família) i fins on van arribar?
- Afegiu l'any en què van viatjar i els llocs, i anoteu-hi també el sistema de govern de cada país.

PREGUNTES GENERALES

Les lleis per a la protecció de la sang alemanya i l'expansió del nacionalsocialisme

La situació que expliquen l'avi de la Míriam, el pare de la Dory i els pares d'en Jaime Vandor, a l'inici del nazisme, té a veure amb la introducció de les lleis de Nuremberg el 15 de setembre de 1935, anomenades lleis per a la protecció de la sang alemanya i de l'honor alemany. Aquestes van ser les primeres de les moltes lleis discriminatòries que classificaven les persones en individus de races superiors i inferiors, i que anaven privant-los dels seus drets.

- Mireu-vos aquest enllaç del Museu Memorial de l'Holocaust dels Estats Units referent a les lleis racials de Nuremberg, <http://ves.cat/kqBX>.
- Expliqueu de quina manera els protagonistes de les històries anteriors van anar perdent els drets. Fixeu-vos com es va anar produint aquest procés, en quin període de temps, quins drets es van eliminar i quins efectes se'n van deduir.
- Què van fer, els veïns? Per què creieu que ho van fer? (l'avi de la Míriam havia fet donacions importants a la ciutat, la mare de la Míriam tocava en una església catòlica, l'avi de la Dory va ser cònsol a Cuba i vicecònsol a Brasil, el pare d'en Jaime Vandor va lluitar durant la Primera Guerra Mundial!)
- Què va passar *la nit dels vidres trencats*? A què fa referència aquest nom? Podeu trobar més informació al web anterior, <http://ves.cat/ijJA>.
- La mare d'en Jaime Vandor i la mare de la Dory parlen de l'expansió del nacionalsocialisme en explicar les mesures que el Tercer Reich anava imposant als jueus. Quines són aquestes mesures amb les quals els van privar de llibertat? Descriviu-les.

Nazis a Catalunya i la presència de la comunitat jueva abans de la Segona Guerra Mundial

Del llibre de Xavier Deulonder, *Els nazis a Catalunya*, s'extreu el text següent:

«El règim nazi, explicava Bartrina, es proposava controlar totes les colònies d'alemanys residents a l'estranger; per tal de sotmetre la colònia alemanya de Barcelona, es va constituir un agent de comunicació encarregat de rebre i aplicar les ordres de Berlín, comptant amb l'ajuda del Consolat Alemany de Barcelona [...]. I així, en qüestió de pocs dies, totes les agrupacions de la colònia alemanya (culturals, esportives, d'ajut mutual, benèfic) quedaren sota domini nazi. [...] En opinió de Bartrina, els agents nazis a l'estranger sempre miraven de trobar confidents dins de les institucions importants del país. L'espionatge nazi col·laborava en el foment del feixisme a Espanya, perquè a les potències feixistes els interessaria que, en cas d'esclat d'un conflicte europeu, Espanya els donés suport; l'espionatge nazi i feixista també aspirava controlar la premsa. A Barcelona, es formaren escamots nazis per agredir alemanys dissidents.»

D'altra banda, a l'article de Manu Valentín, «El exilio judeoasquenazí en Barcelona (1933-1945): Un rompecabezas que pide ser resuelto», es diu:

«Se puede decir que por entonces Barcelona era una ciudad habitada en masa por fantasmas, gente que [...] vivían al margen de la legalidad, sin papeles, en permanente estado de alerta,

salidos de las profundidades de un mundo interno común completamente destruido, que en lugar de acercarlos los alejaba cada vez más del tiempo (23)». La nota fa referència a una notícia que apareixia a *La Vanguardia* del 14 de setembre de 1935, titulada «Extranjeros indeseables» i es fa ressò de la presència de ciutadans estrangers indocumentats: «Agentes de la brigada de Investigación Criminal efectuaron ayer la detención de los alemanes: Otto Lavonel, Nicolas Mahegin, Alejandro Bermaneusky y Cristóbal Burningen. Los cuatro detenidos manifestaron ante la policía que no podían exhibir su documentación por habérsela olvidado en su país, de donde se vieron precisados a huir para librarse de la persecución de la que eran objeto».

- Llegiu els textos on l'oncle de la Míriam i la mare de la Dory ho expliquen. Després relacioneu-ho amb el context històric.
- Intenteu descriure com devia ser la situació que es vivia a Barcelona abans de l'inici de la Guerra Civil i com la van viure aquest refugiats que, fugint d'Alemanya, van venir fins a Barcelona. Amb què es van trobar? Què hi feien els nazis?

Podeu consultar els articles de Manu Valentín al web de Mozaika, <http://ves.cat/kqSu>.

El pas dels Pirineus

Durant la Segona Guerra Mundial, les persones que volien arribar fins a Barcelona, fugint de l'expansió del nacionalsocialisme, abans havien de passar pels Pirineus.

- Era fàcil passar? Feu una llista dels problemes amb els quals es podien haver trobat els refugiats.
- Dibuixeu un mapa de Catalunya i assenyaieu-hi les rutes del *camí de la llibertat* (llocs per on passava la gent refugiada). Al web *Camins de la llibertat. Un museu de la pau a la frontera*, pots trobar-hi més informació de les rutes, <http://ves.cat/ITQT>.
- A la població de Sort, hi ha un museu en una antiga presó on es detenien a qui enxampaven pels camins dels Pirineus. Busqueu al seu web, <http://www.camidelalibertat.cat/catc/index.html>, en quins anys hi van haver més presoners i de quins països provenien. Comenteu les dades que trobeu.

En aquest paràgraf, Jean Louis Blaxon, mestre d'escola prop d'Osseja i investigador del pas de persones des de França fins a Espanya fugint de la guerra, ens explica sobre aquestes recerques:

«Sí, perquè hem parlat molt de jueus, però hi havia de tot, hi havia aviadors americans, hi havia de tot, anglesos, gent que volia fugir, moltes, políticament; hi havia moltes persones pertot arreu i la cosa interessant és que a la Cerdanya, la xarxa de la Cerdanya, era la més segura de tot el Pirineu.»

L'entrevista que li van fer a la investigadora Rosa Sala Rose us pot ajudar a respondre aquestes preguntes, <http://ves.cat/hSiQ> (blog de Xavier Casals, entrevista a Rosa Sala Rose). També us recomanem que consulteu el blog d'aquesta investigadora, <http://rosasalarose.es>

- Qui creuava la frontera? Hi havia sempre persones disposades a ajudar a passar?
- Quina normativa tenien els governadors civils el 1940, que eren els qui decidien la sort de les persones que passaven clandestinament pels Pirineus?
- Relacioneu-ho amb el que explica la mare de la Dory respecte als seus pares i, en general, el que va viure en Jaime Vandor quan intentava reunir-se amb el seu pare.

La situació a França

Al web de Yad Vashem (Memorial de l'Holocaust a Israel), <http://ves.cat/kqW1>, podeu trobar informació sobre la França ocupada, just amb el que es va trobar l'oncle de la Miriam en fugir de Barcelona o els avis materns de la Dory. En el seu pas pels Pirineus, moltes famílies creuaven França per arribar a l'Estat espanyol.

- A partir del 1940 quina situació hi havia a França? Quina diferència hi havia entre la França ocupada i la França de Vichy?

A Los exiliados del nazismo en Francia, l'autora, Laura García Olea, ens explica que:

«Des de 1940 el règim de Vichy va perseguir els jueus, tant francesos com estrangers. A més, sense haver patit les pressions alemanyes, es van promulgar dos estatuts el 3 d'octubre de 1940 i el 2 de juny de 1941, ambdós posteriors a l'establert pels alemanys al nord de França, el 27 de setembre de 1940, segons els quals tots els jueus havien d'empadronar-s'hi. El segon estatut privava els jueus del dret a vot, els expulsava de l'administració, de la magistratura i de l'exèrcit, i els exclouïa de l'àmbit cultural i dels mitjans de comunicació.»

- Analitzeu el text anterior. Quina diferència creieu que hi havia entre les dues Frances pel que fa a polítiques antisemites? Relacioneu-ho amb les lleis per la protecció de la sang alemanya i l'honor alemany del 1935.
- Què pot significar que no puguis votar? O que un periodista, pel fet de ser jueu, no pugui exercir?
- Quina va ser la participació de França en les deportacions? Raoneu la vostra resposta.
- Per quins camps francesos van passar alguns dels familiars dels testimonis? Assenyalen en un mapa els següents: Gurs, Ribesaltes, Les Milles, Drancy, Rieucros, Le Vernet, Agde, Argeliers, Brens, Récébédou.
- Com descriu Gurs la mare de la Dory?
- Investigueu quins d'aquests camps es van construir amb anterioritat i estan relacionats amb l'exili republicà del 1939, és a dir, amb totes aquelles persones que fugien durant la retirada a conseqüència del final de la guerra civil espanyola i l'adveniment del franquisme.

La xarxa d'ajuda a Catalunya

A Barcelona, durant la Segona Guerra Mundial, hi havia una xarxa d'ajut a persones que eren perseguides pel règim nacionalsocialista. Al mapa de la ciutat de Barcelona del web pots trobar marcats uns punts interessants d'espais relacionats amb aquesta xarxa. També pots trobar informació en els textos de «L'estada i el pas per Espanya» que hi ha al web.

Amb Avner Nahum, hem descobert que a Barcelona s'havia instal·lat l'American Jewish Joint Distribution Committee (JOINT/JDC) —organització nascuda el 1914 per ajudar els jueus del món—, per tal de donar ajut als refugiats que passaven clandestinament pels Pirineus. A la transcripció o al vídeo pots trobar:

«I mentrestant, hi havia l'organització de les JOINT, que ja va començar a saber que hi havia gent jueva que entrava a Espanya i que estaven deseparats. Els que tenien, diríem, passaport, passaven; ara, els que no tenien passaport (que eren la majoria) anaven a camps de concentració, que era a Miranda de Ebro. I sí, sí, aquesta organització de les JOINT estava ubicada primerament a l'hotel Montecarlo, que era en la Rambla. Després va passar al carrer Bristol, que era al Portal de l'Àngel. Del Portal de l'Àngel va passar a Passeig de Gràcia, número 20 i, en acabar, el quart —que no me'n recordava que... ara m'he recordat— Amigó, carrer Amigó. I allí va morir —no va morir completament, però allí es va acabar, diríem— la JOINT.»

- Què era la JOINT?
- Per qui estava formada?
- Qui hi havia a Catalunya?
- Què pretenia?
- Com ho feia i on?
- A qui no agradava el treball que feia la JOINT? Per què?
- A TV3 a la Carta podeu veure el documental «Teranyina nazi», capítol 4 de Boira Negra, sèrie documental que tracta la presència nazi a Catalunya. Amb l'ajuda de l'enllaç següent podreu respondre les preguntes anteriors, <http://www.tv3.cat/programes/21605/Boira-negra>

Justos i salvats

La mare d'en Jaime Vador descriu la tasca de salvament que persones com Raoul Wallenberg, Angel Sanz-Briz i Giorgio Perlasca van protagonitzar a Hongria.

- En què va consistir aquest ajut? A qui ajudaven?
- Els governs per qui treballaven estaven d'acord amb el que feien aquestes persones?
- Què hauria passat si no ho haguessin fet?
- Qui eren aquestes persones? Feu una breu biografia d'una d'aquestes tres persones i expliqueu quin reconeixement tenen a l'actualitat.
- Busqueu informació al web de Yad Vashem, sobre els Justos de les Nacions, <http://ves.cat/kA9O>
- Per què una persona es mereixedora d'aquest reconeixement?

Els fills del silenci

A la Dory Sont, els seus pares no li van explicar res de la persecució, la discriminació i el terror de què van ser víctimes els membres de la seva família. No va ser fins després de la mort de la mare que va descobrir tot de documents de la família que explicaven el que els havia passat. Amb tot, la Dory està decidida a parlar-ne, tal com es recull a l'entrevista.

«[...] para mi el conocer la historia de toda mi familia, ha sido impactante, ha sido realmente emotiva y creo que es un reto importante dar a conocer estas historias para que jamás puedan ocurrir, sucesos como ocurrieron, en los cuales piensas que en una sociedad culta, una sociedad centroeuropea, que se consideraba vanguardista que fuera capaz de conseguir convencer a tantas miles y miles de personas, de que había que exterminar a una serie de personas por tener una determinada identidad, para mi es algo tan incomprensible, tan tremendo, que creo que jamás puede olvidarse todo lo que sucedió durante aquellos años para que nunca pueda volver a ocurrir algo igual.»

Nelly Curiel, durant l'entrevista, explica sobre el seu pare:

«Cal dir abans que el meu pare no explicava res. Els jueus quan van passar l'Holocaust, no varen explicar res, perquè ho varen passar tan malament, varen tenir tanta por, terror [...]»

També Clara Schorr hi fa referència:

«[...] l'educació d'aquella època era molt diferent de la d'ara que s'explica als fills. No, no s'explicava res, no ens van dir [els pares] doncs "som jueus, no som jueus, no ets catòlica". No, no em van explicar res, o sigui em van deixar així com una fulla al vent que mira, que va aquí, va allà i que aquella fulla cau on cau, no?»

La Dalia Levinsohn, explica que aquestes són les històries dels fills del silenci, en referir-se a la seva generació.

«[...] totes aquestes coses nosaltres no les enteníem massa bé, tampoc els les preguntàvem i, només amb els anys, el meu germà i jo, som els que després hem hagut d'aprendre, que som la segona generació dels supervivents de l'Holocaust, els que vam tenir molts silencis, molts equívocs. No, no parlàvem gens clar d'aquestes coses, a casa meva els meus pares parlaven el romanès entre ells, i el meu germà i jo ho enteníem, però quan no volien que entenguéssim el que deien, parlaven en jiddisch, que és l'alemany que parlaven els jueus. Llavors algunes paraules sí que les acabes entenent però, de totes formes, no ho entens tant.»

- Com creieu que es poden sentir les testimonis que ens ho expliquen: la Dory, la Nelly, la Dalia i la Clara? I vosaltres, com us sentiríeu?
- Què vol dir la Clara quan diu que la van deixar “com una fulla al vent”?
- Per què creieu que hi va haver aquests silencis? Per què alguns membres de la família van preferir no dir res als seus descendents?
- Què van provocar aquests silencis? Relacioneu-ho amb els termes identitat i cultura.
- Quin creieu que seria el millor missatge educatiu a transmetre a altres generacions? Escolteu abans l'entrevista a en Jaime Vandor per respondre.

4

PER SABER-NE MÉS

ESTANYOL, M.J. **Judaisme a Catalunya, avui.** *Barcelona: Pòrtic, 2002.*

(Explica molt bé tot el que es refereix al judaisme: festes, celebracions, religió, costums.)

ESTANYOL, M.J. **Els Jueus catalans.** *Barcelona: PPU, 2009.*

(Explica la història jueva a Catalunya en època medieval i petites biografies de pensadors, poetes, administradors i metges jueus catalans que van tenir influència en els regnes catalans medievals.)

CALVET, J. **Les muntanyes de la llibertat.** *Barcelona: L'Avenç, 2008.*

CALVET, J.; RIEU-MIAS, A.; RIUDOR GARCIA, N. **La batalla del Pirineu. Xarxes d'informació i d'evasió aliades al Pallars Sobirà, a l'Alt Urgell i a Andorra durant la Segona Guerra Mundial.** *Tremp: Garniseu edicions, 2011.*

DEULONDER, X. **Els nazis a Catalunya.** *Barcelona: Llibres de l'Índex, 2007.*

FINESTRES, J.; SOLÉ SABATÉ, J.M. «**Agents nazis a Catalunya**». A: **Sapiens**, 2007, núm. 53, p. 18-27.

FINESTRES, J.; SOLÉ SABATÉ, J.M. «**Caldes de Malavella, refugi nazi**». A: **Sapiens**, 2005, núm. 36, p. 22-29.

GARCIA OLEA, L. **Los exiliados del nazismo en Francia: relato histórico y recreación literaria en Transit de Anna Seghers.** *Valladolid: Universidad de Valladolid, Secretariado de Publicaciones e Intercambio Editorial, 2010.*

PALUMBO, D. **Les maletes d'Auschwitz.** *Barcelona: Grup Editorial 62. Estrella Polar, 2012.*

SALA ROSE, R. **La penúltima frontera. Fugitivos del nazismo en España.** *Barcelona: Papel de Liar-Península, 2010.*

UHLMAN, F. **L'amic retrobat.** *Barcelona: Grup Editorial 62, 2014.*

VALENTÍ, M. «**El exilio judeoasquenazí en Barcelona (1033-1945): un rompecabezas que pide ser resuelto**» [en línia]. *Mozaika*, 2014. <www.mozaika.es>; enllaç directe als articles <<http://ves.cat/km4P>>.

VANDOR, J. **Una vida al caire de l'Holocaust. Diàlegs amb un supervivent.** *Barcelona: Viena Edicions, 2013.*

WITTERICK, J.L. **El secret de la mare.** *Barcelona: Fanbooks, 2014.*

5

ANNEX. TERMINOLOGIA

A continuació trobareu un conjunt de termes que apareixen a les transcripcions i al vídeo i que pensem que o bé no es coneixen prou o poden confondre. És per aquest motiu que s'ha fet aquest concís dossier elaborat per la professora de Filologia semítica de la Universitat de Barcelona, Maria Josep Estanyol.

Asquenazita

Jueu procedent d'Askenaz, tal com s'anomenava el centre d'Europa. Actualment és el nom d'Alemanya en hebreu israelià. Religiosament parlant, la litúrgia asquenazita té unes característiques pròpies diferenciades de la litúrgia sefardita.

Sefardita

Jueu procedent de Sefarad. Sefarad actualment és com es denomina Espanya. A l'època medieval, primer es va denominar Sefarad la zona ocupada per l'islam i després, per raons de la conquesta de Castella sobre l'Al-Andalus, també els jueus castellans van denominar Sefarad el Regne de Castella. Catalunya, segons els autors medievals catalans no va ser mai dita Sefarad. Al s. XVI es va començar a anomenar la península Ibèrica Sefarad.

Religiosament parlant, la litúrgia sefardita té unes característiques pròpies diferenciadores de la litúrgia asquenazita.

Curiosament, als jueus actuals se'ls divideix en asquenazites i sefardites, però només és per raó de l'origen del cognom o per la litúrgia a la qual estan adscrits. S'ha de tenir sempre present que hi ha jueus que no tenen arrels ni centreeuropees ni de la península Ibèrica, ja que provenen de famílies que no es van moure mai d'Israel o de la península Itàlica o els Balcans, per exemple, i no pertanyen ni a un grup ni a un altre.

Hebreu

Es denomina *hebreu* tot descendent d'Abraham. Es poden considerar hebreus els patriarques i la seva descendència, Moisès i tots els que van fugir amb ell d'Egipte, tots els que van lluitar per habitar a la terra promesa fins que David va crear el Regne d'Israel. Aleshores es van denominar *israelites*.

Avui en dia s'usa la paraula *hebreu israelià* per denominar la llengua oficial de l'Estat d'Israel. Altres tipus de llengua hebrea: hebreu bíblic, hebreu rabínic, hebreu mixnaic... són anomenats així segons les èpoques a què pertanyen.

Israelita

Habitant del Regne d'Israel. Després de Salomó es va dividir el regne en dos: el d'Israel i el de Judà. Els habitants del Regne d'Israel eren els israelites i els habitants del Regne de Judà eren els jueus.

Jueu

A l'antiguitat era *jueu* qui pertanyia a la tribu de Judà. Després que Nabucodonosor deportés a Babilònia tots els habitants del Regne de Judà, es van denominar *jueus* tots els que practicaven la religió jueva.

Segons la llei judaica, és jueu qui és fill de mare jueva. Actualment, s'aplica el nom de *jueu* a qui pertany a la religió judaica o es considera que forma part de la cultura judaica com a descendent de jueus (és el cas d'ateus). No té cap tipus de connotació política.

Israelità

És qui pertany a l'Estat de Israel i té passaport israelità. Pot ser de qualsevol religió: jueva, cristiana catòlica o ortodoxa, o musulmana.

Judeocastellà, ladí o judezmo

És l'idioma castellà que encara utilitzen els jueus els avantpassats dels quals van marxar de Castella el 1492. Es tracta d'un castellà del s. XV barrejat amb paraules hebrees. Els catalans que van marxar a l'Imperi otomà parlaven el català i no s'ha conservat, només algunes paraules en el mateix ladí o *judezmo*. Els jueus de Castella que van marxar al nord d'Àfrica es van endur també la seva llengua, que s'ha conservat amb el nom de *haqitia*.

